

Cuprins

Prefață	5
Scurt istoric	6
Introducere	11
Rolul icoanelor în viața noastră	14
Baza teologică a iconografiei	19
Reprezentarea icoanelor și tipuri de icoane	20
Tipuri de icoane	24
Despre lumină, aur și perspectiva inversă	36
Lumea cromatică a icoanelor	40
Culorile de pământ	42
Culorile divine	42
Tehnici de poleire	44
Tehnica șerlacului	45
Amestec pe bază apoasă	45
Poleirea cu bolus	46
Tehnica asist	48
Culorile și combinarea lor	49
Pigmenții	50
Combinarea culorilor	51
Materiale și accesorii	52
Panoul de lemn	52
Cleul și pânza	54
Grundul	57
Pensula și utilizarea pensulei	58
Pictarea icoanei	61
Pregătirile pentru pictare	61
Emulsia de ou (concentrat)	63
Pictarea	65
Pantocrator	74
Analiza picturilor	84
Mic dicționar de termeni	93
Bibliografie și sursa imaginilor	96

Hristos și Sf. Menas, Mănăstirea El-Bawiti, Muzeul Luvru, Paris, sec. VI-VII

Prefață

A cerceta icoana în conținut înseamnă a cerceta istoria creștinismului, cu etapele care aduc în discuție relația materie-spirit. Astfel, pe baza Întrupării lui Hristos s-a fundamentat motivația icoanei, simbol și mesaj al energiei divine. Prin arta sacră iconograful mărturisește adevărul ca pe o realitate supremă, icoana exprimând mesajul tainic al celor de dincolo și evocând unirea escatologică a pământescului cu cerescul. Ea amintește omului că el este chipul lui Dumnezeu, ființă cerească prin vocația sa originară. Icoana tratează spațiul și timpul cu o deplină libertate, dispune de toate elementele acestei lumi devansând toată imaginația lumii moderne. Astfel, iconograful lucrează cu spațiul ceresc fără a ține seama de a treia dimensiune și fără a folosi vreodată clarobscurul.

Iconografia este vedere și cunoaștere a lui Dumnezeu. Fundamentată pe Întruparea Cuvântului, această teologie bogat exprimată prin forme și culori întâlnește celelalte forme teologice.

Adevăratul iconograf este teolog prin imagine, iar iconografia este un limbaj care implică credință. Evagrie Ponticul afirmă: „*Dacă te rogi ești teolog, și dacă ești teolog te rogi.*”

În mod cert, o ucenicie autentică cere o muncă susținută de-a lungul mai multor ani. Practica acestei picturi cere talent și viață duhovnicească deopotrivă, trăită în sânul Bisericii.

„*Cuvine-se să fie zugravul smerit, blând, evlavios, nu flecar, zâmbăreț sau arțăgos, nu zavistnic, nu bețiv, nu furăcios, nu ucigaș, mai vârtos să țină curăția sufletului și a trupului, în toate să se păzească.*”¹

Teologia icoanei este o parte componentă, destul de importantă, a învățaturii de credință a Bisericii Ortodoxe care susține că „*icoana este un chip, o reprezentare, dar nu orice chip și orice reprezen-*

tare, ci un chip reprodus după criterii precise, impuse nu numai de regulile artei, și ale culturii, ci, mai ales, de doctrina Bisericii. Acesta este motivul pentru care nu orice pictură cu subiect religios poate fi sfințită și, prin urmare, poate deveni icoană.”²

Cartea de față se adresează atât începătorilor cât și celor ce au deja cunoștințe tehnice în materie, pentru cei ce vor să aibă la îndemână un ghid practic de iconografie. Autorul tratează într-o manieră clară, susținut de imagini explicative, atât teme fundamentale de teologie a icoanei cât și teme cu caracter tehnic, traversând succesiv toate etapele de lucru pentru obținerea unei icoane pictate manual. În mod practic, vă veți iniția în tainele iconografiei și vă veți familiariza cu limbajul specific artei sacre. În altă ordine de idei, tematica vă va deschide porțile unei lumi tainice, o lume în care culorile și formele capătă sens spiritualizat.

Fie ca toți cititorii să se bucure de acest volum și să se folosească de el, înmulțind talentul încredințat cu pace și cu multă râvnă, să înțeleagă profunzimea spirituală a acestei arte!

Monica Vasiloaia,
pictor iconograf

¹ Cf. P. Florensky, *Iconostasul*, Ed. Anastasia, București, 1994, p. 180

² Cf. Paul Evdochimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Editura Meridiane, 1992, p. 145-146

Scurt istoric

Arta primilor creștini nu a apărut din nimic, ci este rezultatul unei evoluții care s-a produs în contact cu diferitele culturi din ținuturile lumii antice. Acestea sunt culturile pe care creștinismul le-a întâlnit în calea sa și prin care a reușit să-și făurească propriul său drum: în Palestina iudaismul, în Grecia și în țările Orientului Apropiat elenismul cu variantele sale orientale, în Italia spiritul roman și concepția sa asupra imaginii³. Majoritatea icoanelor au fost realizate în timpul Imperiului Roman, într-o epocă de tranziție (sec. IV-VI), când, după o lungă perioadă de stagnare, Evul Mediu a luat locul Antichității. În această perioadă, grupările creștinești timpurii s-au organizat în biserici, iar în dezbaterile religioase ale sinoadelor ecumenice s-a constituit sistemul dogmatic al bisericii creștine. În urma acestor polemici, clericii au stabilit raportul cu artele noii religii, iar în aceste secole s-a constituit noua artă creștină, atât din punct de vedere tematic, cât și al limbajului artistic, incluzând aici iconografia.

La început, icoanele au fost realizate în tehnica encaustică, a picturii cu ceară, și în limbajul artei antice târzii, care avea să fie treptat înlocuit cu limbajul specific individual al iconografiei, cel mai important element al acestuia fiind perspectiva inversă. Prin utilizarea deliberată a perspectivei inverse, icoanele nu mai amintesc sub niciun aspect de lumea pământească, nu mai au adâncime spațială, figurilor reprezentate le lipsește substanța compactă, sunt siluete aplati-

Iisus Hristos Pantocrator, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai, secolul al VI-lea (tehnica encaustică)

³ Egon Sendler, *Icoana chipul nevăzutului, elemente de teologie, estetică, tehnică, traducere din limba franceză de Ioana Caragiu, Florin Caragiu și Ilie Doinița, Editura Sophia, București, 2005, p. 12*

zate, deoarece nu se dorește sublinierea trăsăturilor lumești, ci se încearcă evocarea în fața credincioșilor a chipului existenței lor în viața cerească. Noua pictură diferă în mod radical de cea a epocii anterioare, de plastica Antichității, atât în ceea ce privește tematica, cât și sub raportul limbajului artistic. Subiectele noilor picturi erau exclusiv personaje cerești definite de religia nouă, de ideologia creștină, respectiv de evenimentele din viața lui Hristos pe pământ, care reprezintă contopirea lumii cerești cu lumea pământească. La obârșia iconografiei se regăsește arta Antichității, cu senzualismul său propriu („cred ce văd”), arta creștină timpurie, prin tematica și simbolismul creștin, precum și arta populară a creștinismului răsăritean, cu spiritualitatea sa implicită.

Din păcate, din vechile școli de iconografie (Constantinopol, Alexandria, Siria, școala copată), care păstrează marca puternică a rădăcinilor răsăritene, s-au păstrat puține lucrări.

Iconografia, ca meșteșug, s-a cristalizat în totalitate pe la sfârșitul epocii de tranziție, în timpul domniei împăratului Iustinian, în Imperiul Bizantin, în partea răsăriteană a Imperiului Roman. În această perioadă, icoana nu este o simplă operă de artă, ci mai mult de-atât, este un obiect de cult, componentă importantă a unei credințe complexe, înglobând totalitatea artelor creștine și având menirea de a dezvălui credinciosului lumea transcendentală. În momentul în care se roagă în fața unei icoane care Îl înfățișează pe Hristos, omul răsăritean nu se închină materiei, lemnului și culorilor; pentru el, în mo-

Maica Domnului în stânga, în dreapta Sf. Proroc Ioan Botezătorul, în centru Isus Hristos, simbolizat prin Crucea Escatologică în mandorlă susținută de îngeri, Mănăstirea Albă, Egipt, absida sudică, Deisis, 1124

mentul rugăciunii, în icoană e prezent Hristos în persoană. Icoana poartă imanent originalul, iar din acest motiv își îndeplinește funcția cultică. Un capitol trist din istoria iconografiei îl reprezintă mișcarea iconoclastă (sec. VIII-IX), pe parcursul căreia, în primul rând din interese politice, iar apoi și din altele, teologice, la comanda capetelor încoronate, au fost nimicite nu doar icoane, ci și toate reprezentările picturale cu temă religioasă. Pe de altă parte, o consecință a mișcării iconoclaste este faptul că, în timpul polemicilor religioase (având în centru dilema reprezentării lui Hristos, Dumnezeu-Omul, dacă este sau nu permisă reprezentarea divinității având chip uman, dacă arta, îndeletnicire a omului pământean, poate îndeplini o astfel de misiune), s-a cristalizat teologia iconografiei, valabilă și în zilele noastre, prin implicarea unor renumiți teologi, cum sunt Ioan Damaschin, Teodor Studitul și alții.

După urmările devastatoare ale mișcării iconoclaste, în urma restabilirii cultului icoanelor (843), biserica bizantină consolidată a început convertirea în rândul popoarelor slave (slavii din sud și est).

Pe lângă religie, teme religioase fundamentale, dogme și modele de exercitare a serviciului religios, popoarele convertite au preluat de la Bizanț și arta duhovnicească, inclusiv iconografia, care avea să fie foarte curând îmbogățită prin amprenta națională proprie. În 1453, după căderea Constantinopolului, bisericile care au urmat (rusești, ucrainene, bieloruse, sârbe, bulgare, grecești) au practicat pe mai departe, până în zilele noastre, iconografia bizantină, cunoscută ca artă postbizantină.

Nagy Márta

Maica Domnului pe tron, între Sfinții Mucenici Teodor Tiron și Gheorghe, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai, icoană encaustică, sec. al VI-lea

Nașterea lui Iisus și scene precum: Închinarea magilor, Fuga în Egipt, Uciderea pruncilor, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai, sec. al XII-lea